

Het tweede punt: Gerbrandy's houding tegenover de denkbeelden van de koningin inzake het naoorlogse staatsbestel, is gecompliceerder dan het eerste: van aanhanger van die denkbeelden werd hij namelijk tegenstander.

Aanhanger werd hij, dunkt ons, vanuit zijn ervaringen in de jaren '30 en als lid van het kabinet-de Geer.

In de jaren '30 was, meende hij, de Nederlandse parlementaire democratie onmachtig gebleken om de grote problemen waar Nederland voor stond, op te lossen: de werkloosheid had men niet effectief genoeg bestreden en de verbetering van het defensie-apparaat veel te laat ingezet. Wel was hij lid gebleven van de Anti-Revolutionaire Partij (zulks ondanks zijn afkeer van Colijn en diens politiek), maar dat dat lidmaatschap weinig voor hem betekende, had hij in augustus '39 getoond toen hij, dwars tegen de wensen van de partijleiding in, als enige anti-revolutionair tot de Geers kabinet toegetroden was. Ook hij zag de tweede wereldoorlog als een gericht over een zwak staatsbestel: er moest een krachtiger komen. Tot kort voor de bevrijding hield hij het voor onwaarschijnlijk en in elk geval voor onwenselijk dat het naoorlogse Nederland min of meer dezelfde partij-indeling zou kennen als het vooroorlogse. In de Verenigde Staten waren maar twee grote politieke partijen, in Engeland maar drie – ook Nederland zou, meende hij, met twee of drie partijen uit kunnen komen. En was het dan nodig, de evenredige vertegenwoordiging te handhaven? Leidde zij niet juist tot een versplintering waardoor ook de kracht van de regering telkens ondermijnd werd? Hij dacht sterk in gezagsstructuren – wie dat doet, zal het steeds toejuichen dat de uitvoerende macht niet te zeer beknot wordt door de volksvertegenwoordiging en dat het hoogste gezag, het regeringsgezag (dat zich keren moet tegen alle extremisme: van rechts zowel als van links), aan zo sterk mogelijke handen toevertrouwd is; wat dat extremisme van links betrof, moet er aan herinnerd worden dat in '40 in velen nog de herinnering leefde aan Troelstra's 'revolutiepoging' in '18 (Gerbrandy, reserve-officier in de eerste wereldoorlog, was toen uit Sneek naar Den Haag gesneld om tot de haastig gevormde Bijzondere Vrijwillige Landstorm toe te treden) en dat in nogal brede kringen aangenomen werd dat zich met de val van het Nazi-regime een linkse revolutie in Duitsland zou voordoen die wellicht naar Nederland kon overslaan.

De man die er, met een zwakke persoonlijke binding aan het vooroorlogse partijwezen, deze en dergelijke gedachtengangen op na hield, kwam in de zomer van '40 in Londen onder invloed te staan van twee persoonlijkheden tegen wie hij hoog opzag: Churchill en koningin Wilhelmina. De beïnvloeding door Churchill hing niet met enig persoonlijk contact met deze samen, maar was louter gevolg van het feit dat hij naar Churchills radiotoespraken